

YAVUZ SULTAN SELİM CAMİİ TAŞ SÜSLEMELERİ

KADRİYE FİGEN VARDAR

Yrd.Doç.Dr., İstanbul Üniversitesi
Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
Türk Sanatı Tarihi Anabilim Dalı
kadriyevardar@hotmail.com

ÖZET

Taş süsleme Erken Osmanlı mimarlığında görüldüğü gibi, 16. yüzyıl Osmanlı mimarlığında en önemli süsleme unsuru olmuş ve yüzyıllar boyunca bu önemini korumuştur. Yavuz Sultan Selim Camii bir 16. yüzyıl eseri olarak bu dönemin süsleme özelliklerini göstermiş ve taş süslemeler mimarlığa bağlı ve onu aşmayan bir anlayışla tasarlanmıştır. Eserin üzerinde yer alan taş süslemelerin kullanım alanlarına baktığımızda; kapılar, pencereler, mihrap, mihrabiyeler, minber, şebekeler ve korkuluk levhaları, mahfiller, minareler, sütunlar, sütun kaide ve başlık bölümleri, kemerler ve söve gibi mimarlık öğelerini görmekteyiz. Ayrıca, yaygın olarak, sütunlar ve mermer kaplamalarda devşirme malzemenin kullanımı karşımıza çıkmaktadır. Taş süslemelerde teknik olarak, oyma, kafes oyma, kabartma gibi teknikler uygulanmıştır. Eserin süslemelerinde; bitkisel ve geometrik süslemeler, yazılar, mimarlık biçimleriyle oluşturulan süslemeler, renkli taş ve mermer süslemeler yer alır. Yavuz Sultan Selim Camii'nde taş süslemeciliği taşıdığı teknik ve süsleme özellikleri ile, Türk sanatının geleneksellik ve süreklilik ilkesine bağlılığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Erken Dönem Osmanlı Sanatı, Klasik Dönem Osmanlı Sanatı, Yavuz Sultan Selim Camii, taş süsleme.

THE STONE ORNAMENTS OF YAVUZ SULTAN SELİM MOSQUE

ABSTRACT

The stone ornament, as can be seen in the Early Ottoman architecture, was the most important decoration element in the 16th century Ottoman architecture and it preserved its importance throughout the centuries. Yavuz Sultan selim Mosque, as a 16th century monument, shows ornament features of this period and the stone decorations were designed according to the features of its time without exceeding the framework. When we look at the areas where stone ornaments used in the mosque, we see ornament elements such as; doors, windows, mihrab, mimbar, maksoorahs, minarets, columns, base and capital of columns, arches, jambs. In addition , it can be seen that columns and marble coverings were used as spolia. As a technique; carving, openwork and relief were implemented in the stone ornaments. In the stone ornaments of the mosque, botanical shaped and geometrical decorations, inscriptions, architectural decorations, colourful stone and marble ornaments were used. With its technique and ornamental features, the stone ornaments of Yavuz Sultan Selim Mosque shows traditionalism and continuity of Turkish Art.

Key Words: *Early Ottoman Art, Classical Ottoman Art, Yavuz Sultan Selim Mosque, the stone ornament*

Onaltıncı yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin siyasi ve ekonomik yönden başarılı ve parlak bir dönemi olup, Osmanlı sanatının gelişimi için de önemli ve aynı zamanda çarpıcı özelliklere sahip bir yüzyıldır (Yılmaz 1988: 361). "Fatih Sultan Mehmed (1451-1481)'in hükümdarlık yıllarında sağlanan gelişmeler, Sultan II. Bayezid (1481-1512) döneminde, Hersek sancağının ilhaki, Boğdan ve Macaristan seferleri, Lehistan akınları ile sürdürülmüş, Yavuz Sultan Selim (1512-1520)'in seferlerle geçen saltanat yılları, İran ve Mısır seferlerinde kazanılan önemli başarılar, halifeliğin Osmanlı hükümdarlarına geçmesi, Hicaz'ın Osmanlı topraklarına katılması ve Cezâyir'in devlete bağlanması ile, XVI. yüzyılın muhteşem görünüşü hazırlanmıştır" (Cantay 1988: 69).

Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566)'ın hükümdarlığı döneminde, Belgrad seferi, Rodos adasının fethi, Mohaç seferi, Budin işgaline son verilmesi, Viyana'nın kuşatılması, Avrupa içlerinde alınan kaleler ve Irakeyn seferinde kazanılan başarılarla güçlenen Osmanlı Devleti (Cantay 1988: 69) kültür ve sanat faaliyetlerinde de büyük gelişme göstermiş ve sınırların büyük bir hızla genişlemesi sonucu hız kazanan imar çalışmalarıyla mimari alanda en olgun dönemini yaşamıştır.

Taş süslemelerini incelemekte olduğumuz Yavuz Sultan Selim Camii de, bir 16.yüzyıl eseri olarak bu sanat alanındaki gelişmeleri taş süslemeciliğinde de göstermektedir. Bazı kaynaklarda bu yapı, Osmanlı Devleti'nin bu parlak döneminin büyük mimarı, dünya çapında dahi bir sanatkar olan Mimar Sinan'ın (Aslanapa 1988: 8) özgün yapıyıymış gibi gösterilmektedir (Kuran 1988: 177). Ancak Aptullah Kuran "Mimar Sinan'ın Camileri" adlı çalışmasında yer verdiği gibi ,Mimar Sinan'ın yapılarına ilişkin eski kaynaklar olan tezkerelerde¹ yer alan bazı camilerin, Mimar Sinan tarafından onarılan, onarıldığı öne sürülen ya da özgün yapıyıymış gibi gösterildiği halde tasarlayıp inşa etmesinin kronolojik bakımdan imkânsız olduğu ve bunlardan bazılarının Sinan'a bağlanmasının mümkün olmadığını ifade etmektedir (Kuran 1988: 175-204). Ayrıca, Yavuz Sultan Selim Camii'nin yapımının da, Tuhfet ül-Mimarın'ın Camiler Bölümü'nün ilk sırasında yer aldığı gibi, Mimar Sinan ile doğrudan ilişkili olamayacağı, Sinan'ın Mimarbaşılığa atandığı 1538 yılından sonra Sultan Selim Camii'ni onarmış olması ihtimali üzerinde durulması gerektiğini eklemektedir (Kuran 1988:177-178). Mimarı kesin olarak belli olmayan Yavuz Sultan Selim Camii'nin, Mimar Acem Ali tarafından yapılmış olacağı ileri sürülmektedir (Ertuğrul 1988: 322).

İstanbul'da Fatih ilçesinde yer alan Sultan Selim Külliyesinin merkezini oluşturan Sultan Selim Camii'nin inşası, Yavuz Sultan Selim (1512-1520) tarafından emredilmiş, ancak ölümü üzerine oğlu Kanuni Sultan Süleyman tarafından, caminin kible kapısındaki Arapça kitabeye göre 20 Kasım 1522 yılında tamamlanmıştır (Aslanapa 1986: 157; Kuban 1994: 62). Sultan Selim Camii, İstanbul Fatih Camii ve Bayezid Camii'yle birlikte, "İstanbul'un fethinden Mimar Sinan'ın ilk eserlerini ortaya koyduğu yıllara kadar geçen dönemde (1453-1535) yapılmış

¹ Mimar Sinan yapılarına ilişkin en eski kaynaklar: *Tezkiret ül- Bünyan, Tezkiret ül-Ebniye, Tuhfet ül-Mi'marin*, bkz., Kuran, Aptullah. 1988. "Mimar Sinan'ın Camileri", *Mimarbaşı Koca Sinan, Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, İstanbul, 175.

olup, fetihten hemen önce inşa edilen Edirne Üç Şerefeli Camii'nin ortaya koyduğu mimari esasları, sağlam bir mimari anlayışla değerlendirerek geliştiren ve Mimar Sinan dönemine ulaştıran eserler olmuşlardır (Cantay 1988: 70).

Sultan Selim Camii, yan tabhane bölümleri ile tabhaneli cami geleneğine bağlanmakta olup, revaklı avlulu, kare planlı ve tek kubbeli cami tipinin anıtsal bir örneğidir. 16.Yüzyıl Osmanlı mimarlığının bir eseri olarak, taş süslemelerde döneminin karakteristik özellikleri görülmektedir.

Taş süslemenin², Gazneli , Zengi ve Türk Memlûkleri eserlerinde olduğu gibi, Anadolu dışı Türk sanatında da köklü bir geçmişinin olduğu görülür. Anadolu Selçuklu, Anadolu Beylikleri ve Osmanlı dönemlerinde , mimarlığa bağlı süsleme unsuru olarak yüzyıllar boyunca önemini korumuştur (Cimilli 1996: 2).

Osmanlı mimarlığını meydana getiren temel malzeme taştır. Erken Osmanlı mimarlığında da mimarlığa bağlı süsleme unsuru olarak taş, orjinal veya devşirme şeklinde iki ana başlıkta değerlendirilir. Orijinal malzeme de, ocaktan çıkarma veya doğada var olduğu haliyle (moloz taş) kullanma şeklinde gruplanabilir. Moloz taşın doğada var olduğu gibi yada birkaç çekiç darbesiyle düzeltilerek kullanımlarının yanı sıra, yapıya en yakın çevredeki ocaklardan çıkarılmış ve işlenmiş kesme taş malzemenin kullanıldığı da gözlenmektedir. Özellikle Bursa'daki Osmanlı yapılarının çoğunda ana inşaat malzemesi olarak kullanılan küfeki taşlarının herhangi bir harabeden devşirildiğine ilişkin izler söz konusu değildir. Ancak, bu dönemde kullanılan mermerlerin bir bölümünün devşirilmiş olması olasıdır (Özbek 2002: 505-506).

Erken Osmanlı mimarlığında taş süslemede³ kullanılan teknikler; kabartma, oyma, kafes oyma, kakma, kazıma, boyama ve renkli taş kullanımı şeklindedir (Özbek 2002:508-514).

“Erken Osmanlı mimarlığında taş süslemenin kullanım yerlerine baktığımızda, geleneğe uygun biçimde yapıların dış cephelerinde yoğunlaşmaktadır. Anadolu Selçuklu mimarlığı mekan yaratma kaygısından çok, dış cephe düzenlemesine önem vermiş bir mimari olup, bu bağlamda taş süsleme daha çok, Selçuklu'da görüldüğü gibi dış cephenin bazı öğelerinde toplanmaktadır. Taçkapı ve kapılar, pencereler, şebekeler ve korkuluk levhaları, sütunlar, kaide ve başlıkları, mihrabiyeler, minareler, sundurma, kemer üzengi ve kilit taşları, son cemaat yeri revak duvarları, kurnalar, ayna taşları ve zemin çeşmeleri, silmeler, kabaralar, gülbezeler, duvar panoları ve madalyonlar gibi çoğu dış cephede yer alan farklı bölümlere uygulanmıştır” (Özbek 2002: 514-515).

² Türk Mimarlığında Taş süsleme konusunda yararlanılabilecek kaynaklar için bkz., Özbek, Yıldırım. 2009. “Anadolu Türk Mimarisinde Taş Süsleme”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 7 (14):141-169

³ Erken Osmanlı dönemi mimarlığındaki taş süsleme için bkz., Demiriz, Yıldız. 1979. *Osmanlı Mimarisi'nde Süsleme I Erken Devir (1300-1453)*, İstanbul, 11-13.

Erken Osmanlı dönemi taş süslemelerinde görülen motif ve düzenlemelere baktığımızda, yaprak karakterli, çiçek karakterli, sap ve kıvrımdal şeklinde bitkisel motifler; arabesk kompozisyonlar, ulama düzenler şeklinde bitkisel düzenlemeler karşımıza çıkar. Geometrik motifler de; tek eksenle ritmik geçişlerle veya tekrarlarla oluşmuş düzenlemeler, bir veya farklı sayıda çokgenler dairelerin ulanmasıyla oluşan düzenlemeler, çokgenler ve çizgilerle elde edilen düzenlemeler, kırık çizgi, çember yayları ve çokgenlerden gelişen yıldız düzenleri şeklindeki düzenlemelerle görülürler. Yazılar; çeşitli tiplerdeki kufiler ve sülüsler halinde yer alır. Mukarnas, günlük kullanım eşyaları ve mimari formlarla oluşturulan süslemeler diğer gruplar olarak görülürler (Özbek 2002:531-568).

“Erken Osmanlı dönemi sanatının gelişim süreci içerisinde İznik, Bursa ve Edirne’de inşa edilen yapılar, İstanbul’da meydana getirecek eserlerin alt yapısını oluşturmaktadır. Bu gelişim Fatih Sultan Mehmed döneminde en üst seviyeye ulaşırken, Sultan Bayezid döneminde de devam etmiş ve Erken Dönem’den ,Klasik Döneme geçişi simgeleyen Bayezid Camii inşa edilmiştir. Bayezid Camii, Osmanlı Klasik Dönemi’nin ilk eseri olup, her yönden önemli bir aşama göstermiş ve taş işçiliği de belirli bir olgunluğa ulaşmıştır. Taş süslemelerde sadelik , renklerdeki oturmuşluk ve aşırılıktan uzak olması dönemin temel özellikleri olarak karşımıza çıkar” (Cıda 2005: 113-114).

16.Yüzyıldan itibaren, Osmanlı’nın Klasik Döneminde taş sanayine önem verilmiş ve Osmanlı topraklarında birçok ocaklar açılmıştır. Bu dönemde genellikle Klasik dönemin vazgeçilmez malzemesi olan küfeki taşı kullanılmıştır. Küfeki taşı kalker esaslı olup çok kolay işlendiğinden kesme taş olarak ince derzli duvarlarda, dış mihraplarda, kapılarda söve olarak, içerilerde sıvanmayacak alanlarda, kemerlerde, minare kaideleri, gövdeleri, şerefeleri ve korkuluklarında kullanılmıştır (Cıda 2005:18-19). Taş süslemelerini inceleyecek olduğumuz Sultan Selim Camii’nde de yapının tamamı, yaygın olan ve özellikle Mimar Sinan’ın özel araştırmalar yaparak, eserlerinde duvarın ana malzemesi olarak kullandığı küfeki taşından yapılmıştır. Bunun yanı sıra yapıda, renk ve dokuda farklılık sağlamak amacıyla çeşitli taş cinsleri kullanılmıştır. 16.Yüzyıl Osmanlı mimarisinde kullanılan başlıca taş türlerine bakılacak olursa, küfeki taşı ile beraber, kaygan, mermer, od taşı, sütunlarda ise; Marmara mermeri, gri-beyaz Kapıdağ graniti, pembe-beyaz Mısır graniti, serpantin breji, puding, eski kırmızı porfir görülmektedir (Eriç 1988:116). Renkli taş süslemeler de mimari unsurları gölgelememiş ve belirli ölçüleri aşamayacak şekilde kullanılmıştır (Çakmaköğlu 1983: 3).

Osmanlı mimarlığında 16.Yüzyıldan itibaren yaygın olarak kullanılan ve değerli bir malzeme olan mermer⁴, yalnız Marmara beyaz mermeri ile sınırlı kalmamış, farklı renk ve dokuda somaki mermerler, porfir ve granit gibi değerli taşlar çeşitlilik kazanmıştır.⁵ Bunlar yapı taşı, kaplama taşı ve taşıyıcı elemanlar olarak salt süsleme amacıyla kullanılmışlardır

⁴ Bkz., Bacque-Grammont, Jean-Louis. 1994. “Osmanlı Döneminde Mermer Kullanımı Hakkında Bazı Düşünceler”, *X. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, V: 1927-1930

⁵ Türkiye Mermerleri Hakkında bkz., Sayar, Malik ve Kemal Erguvanlı. 1962. *Türkiye Mermerleri ve İnşaat Taşları*, İstanbul. ;*Türkiye Mermer Envanteri*, 134, Ankara: Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Yayınlarından, 1966.

(Bakırer 1993:276). Beyaz mermer kullanımı Sultan Selim Camii'nde, ince işçilik isteyen minberlerde, mahfillerde, sütunlarda, sütun başlık ve kaidelerinde, taç kapılarda, avlu kapılarında, korkuluk şebekelerinde, söve ve kemerlerde, şadırvan ve revaklı avlularda karşımıza çıkmaktadır. Özellikle minber ve müezzin mahfili bütünüyle mermerden yapılmıştır.

16.Yüzyıl Osmanlı Mimarlığında devşirme malzemenin kullanımı da önemli yer tutmaktadır. Bunun bir nedeni; yakın çevrelerdeki yapılardan alınan taşların yeniden değerlendirilmesi, diğeri ise malzemenin estetik yönünden yararlanılmasıdır. Bazı devşirme öğeler hiç değiştirilmeden ya da pek az değiştirilerek, neredeyse oldukları gibi kullanılmışlardır. Sütunlar ve mermer kaplamalar bunların en yaygın olanlarıdır. Sütun kullanımı 1400 öncesinde oldukça az olmakla birlikte –devşirme kullanımının da yaygınlaşmasıyla-Osmanlı mimarlarının elde edilmesi kolaylaşınca sütun kullanımına ağırlık verirler (Tanyeli ve Tanyeli 1989: 25). Devşirme sütunların kullanımında başlıca üç türün varlığı gözlenir. İlk olarak granit ve pembe granitler, ikinci grup yeşil brejler (Osmanlı mimarlığında eğriboz taşı), üçüncü grup Bizans imparatorunun özel rengi ile değerli bir taş türü olan kırmızı porfirler oluşturur. Osmanlı yapılarında özellikle son cemaat yeri revaklarında devşirme sütunlar yoğun şekilde kullanılır (Erdoğan 1996: 32).

Sultan Selim Camii taş süslemelerinde teknik olarak; Erken Dönem taş süslemelerinde kısmen de olsa değinildiği gibi, oyma, kafes oyma, kabartma, yontma ve çok renkli taş süsleme teknikleri karşımıza çıkar.

16. yüzyıl Klasik Dönem Osmanlı Mimarlığında görülen mimariye bağlı süsleme programları, kesin olarak mimari yapının ana hatlarına bağlı kalınarak düzenlenmiştir. Bu programlarda yer alan mimari plastik öğeler, biçim ve düzenlemeleriyle belirli bir işlevi karşılamakta ve özellikle de dış cephelerde ya da altyapıyla örtü sistemi arasında ortaya çıkarlar (Yenişehirlioğlu 1982: 29). Bu bağlamda Sultan Selim Camii'nin taş süslemelerinin yapıdaki çeşitli bölümlere dağılımına baktığımızda⁶, genel olarak; taçkapılar, pencereler, mihrap, mihrabiye minber, şebekeler ve korkuluk levhaları, mahfiller, minareler, şadırvan, sütunlar-kaide ve başlıkları, kemer üzengi ve kilit taşları, kabaralar ve gülbezeler gibi süsleme unsurlarını görürüz. Ayrıca taş süslemeler kemer, korniş, söve gibi mimarlık öğelerinin biçimlerini belirtmekte de kullanılmışlardır.

Erken Osmanlı Dönemi camilerinde mukarnaslı nişle örtülü taçkapı düzenlemesi tutarlı şekilde gelişimini sürdürürken, İstanbul II. Bayezid Camii'nde olduğu gibi, mukarnaslı niş örtüsünün kullanımına devam edilmiş, taçkapı motifi dört kapıda da değişik şemalarla etkili plastik ifadelerle büyük bir olgunluğa ulaşmıştır. 16.yüzyılda. Erken Osmanlı döneminin taç kapı düzenlemesinde plastik ifadeli niş örtüsü, yazıt, köşe sütunceleri gibi öğeler güçlendirilerek kullanılmıştır (Ödekan 1988a: 521-522).

⁶ Renkli taş süslemenin kullanım yerleri için bkz., Çakmakçoğlu, Alev, "İstanbul Türk Mimarisinde Renkli Taş Süslemeler", *Türkiyemiz*, 40: 3-12.

Mihraplar, Osmanlı sanatının erken dönemlerinde Selçuklulara dayanan çini mihrap geleneğini sürdürmüşler, Klasik Dönem Osmanlı sanatına temel olan II.Bayezid Dönemi camilerinden itibaren mermerden yapılmaya başlanmışlardır.. Taş işçiliğinde, minberlerin aksine büyük bir sadelik dikkati çeker (Demiriz 1988a:469).

Fatih Sultan Mehmed döneminden itibaren Osmanlı camilerinde yer alan minberlerin⁷ değişmeyen malzemesi mermer olmuştur. 16. Yüzyılda da bu gelenek sürdürülmüş ve taş işçiliğinin teknik, biçim ve desen açısından en olgun örnekleri verilmiştir. Beyaz Marmara mermeri kullanılmıştır. Mermerin üzerinde zarif silmeler, kabartmalar ve özellikle dantel inceliğinde şebekeler yer alır. Genellikle dönemin tipik süsleme motifleri olan rumiler, şebekelerin geometrik süslemesine kontrast teşkil ederler. Hatailer de zaman zaman süsleme içinde görülebilir. 16. Yüzyıl Türk süsleme sanatının karakteristik özelliği olan natüralist süsleme, taş süslemelerde çok az görülmektedir (Demiriz 1988a: 469-470).

Minarelerde ise, gövdenin yoğun bezeme alanları şerefe altı ve korkuluğudur. Minare gövdesinden daire kesitinden daha geniş olan şerefenin daire kesitine geçiş, geometriye dayalı bir düzenleme ile mukarnaslar yer alır (Ödekan 1988a:527).

Taş süslemenin en yaygın olarak kullanıldığı yerler arasında sütun ve paye başlıkları gelmektedir. Klasik Osmanlı mimarlığında özellikle baklavalı ve mukarnaslı olmak üzere iki tip başlığa rastlanmaktadır (Demiriz 1988a: 469).

Erken Osmanlı dönemi süslemesinin karakteristik özelliğini oluşturan, bitkisel süslemeler, geometrik süslemeler, yazılar, mimarlık formlarıyla oluşturulan süslemeler, renkli ve beyaz mermer süslemeler 16.yüzyılda da, pek çok örnekte karşımıza çıkmaktadır.16. yüzyıl ilk yarısında, Türk süsleme sanatına⁸ geleneksel motif ve kompozisyon programında büyük değişiklikler getirmemekle birlikte, rumî, hatayî ve çin bulutu gibi motiflerin daha ağırlıklı olduğu görülür.16. yüzyılın ortasına doğru Türk süsleme sanatında tamamen yeni motifler de yer almakta; bahar açmış meyve ağacı, selvi gibi ağaç tiplerinin yanısıra, çeşitli çiçeklerin stilize formları görülmektedir (Demiriz 1988b: 103). Ancak natüralist süslemenin her teknik ve malzemede aynı yoğunlukta olmadığı, taş süsleme olarak özellikle mezartaşlarında bir çiçek bahçesini andıracak şekilde kullanılmasına karşın, mimariye bağlı taş süslemede natüralist motifler daha az karşımıza çıkmaktadır (Demiriz 1988b: 105).

16.Yüzyıl Osmanlı mimarlığında görülen taş süsleme prensiplerinin ve temaların (Barışta 1997: 335) uygulandığı erken bir örnek olarak Sultan Selim Camii, bitkisel,

⁷ Minberler için bkz. Bayrakal, Sedat. 2008. *Erken Dönem Osmanlı Minberleri*, İstanbul.

⁸ Türk süsleme sanatında görülen motif ve düzenlemeler için bkz., Keskiner,Cahide. 2007. *Turkish Motifs*, İstanbul; Akar, Azade ve Cahide Keskiner.1978. *Türk Süsleme Sanatlarında Desen ve Motif*, İstanbul; Mesara Gülbün ve Aykut Kazancıgil. 2010. *Ord.Prof.Dr.A.Süheyl Ünver Türk Süsleme Sanatları cilt II*, İstanbul; A. Birol, İnci ve Çiçek Derman. 2011. *Türk Tezyîni Sanatlarında Motifler. Motifs in Turkish Decorative Arts*, İstanbul; Demiriz, Yıldız .2004. *İslam Sanatında Geometrik Süsleme*, İstanbul; A. Birol, İnci. 2009. *Klasik Devir Türk Tezyîni Sanatlarında Desen Tasarımı Çizim Tekniği ve Çeşitleri*, İstanbul; Züher, Hüsnü. 1971. *Türk Süsleme Sanatı*, Ankara.

geometrik,yazı, mimarlık formlarıyla oluşan süslemler, renkli ve beyaz mermer süslemeleriyle dikkatimizi çekmektedir:

Bitkisel motifler, genellikle Osmanlı mimarlığının ilk dönemlerindeki süslemelerde ikinci derecede etkili oluşlardır. Natüralist çiçek ve yaprak motifleri ile ağaç, bahar dalı ve benzeri motifler ancak 16. yüzyıl içerisinde çeşitli süsleme dallarında ön plana geçmiştir. Ancak az sayıda da olsa, bunların öncüleri 15.yüzyılda karşımıza çıkmaktadır (Demiriz 2004: 28).

Sultan Selim Camii'nde yer alan bitkisel süslemelere baktığımızda 16.yüzyılın yarı natüralistik, yarı stilize üslubunun örnekleri karşımıza çıkar. Yapının tümüyle beyaz mermerden oluşan alt kat müezzin mahfilinin kemer köşe dolgularında, natüralist süslemenin de görüldüğü hatayi⁹ üslubunda süslemeler yer alır (Fig.1). Mihrabın tepelik bölümünde ise siyah ve kırmızı boyama ile kıvrık dallı ve rumi motifli desen görülürken, tepeliğin formu çeşitli ölçüde palmetler dizisinden oluşmaktadır¹⁰ (Fig.2).Mihrap nişinin kemer açıklığı köşe süslemeleri siyah üzerine altın yıldız uygulanarak yapılan kıvrık dallı rumi motifli desene sahiptir (Fig.3).

Minber kapısının tepelik bölümü palmet biçiminde kıvrımlı olup, natüralist üslupta kabartma motiflerle süslüdür (Fig.4).Minber yan aynalık bordürü natüralist üslupta çiçek ve kıvrım dal motifleriyle hareketlendirilmiştir (Fig.5).Kıvrık dallı rumi-palmet motifleri, minber kapı desteğinde kafes oyma (Fig.6), ana mekana giriş kapısı köşe sütuncesinin yüzeyinde kabartma tekniğinde karşımıza çıkar (Fig.7).Palmet motifi yaygın şekilde kullanılmış olup, avlu kapısı tepelik bölümü (Fig.8) ve revak kubbe alemlerinin tepelik bölümünde yer alır.Süsleme sanatlarında sevilerek kullanılan gülçeler , mihrap kitabesinin iki yanında karşımıza çıkmaktadır (Fig.9).

Geometrik süslemeler¹¹, islamlıkla birlikte anıtların iç ve dış bezemelerinde yer almışlar, Osmanlı sanatında da kırık ve düz çizgiler, yıldız, çokgen gibi formların birleşmesiyle sonuzluk temalı ,çeşitli kompozisyonlar oluşturmuşlardır.Yavuz Sultan Selim Camii taş süslemelerinde yer alan geometrik örnekler baktığımızda, hünkar mahfili korkuluğunda yer alan on ışıklı geçmeli kompozisyonlar (Fig.10), alt kat müezzin mahfili korkuluğunda yer alan kırık sekizgen geçmeli kompozisyonlar (Fig.11) ve üst kat müezzin mahfili korkuluğunda kafes oyma tekniğindeki onikigen geçmeli kompozisyonlar (Fig.12) karakteristik örnekler olarak karşımıza çıkarlar.

⁹ Tezhip sanatının ana motiflerinden biri olan Hatayi, etimolojik açıdan Çin Türkistan'ına bağlanır. Orta Asya'dan İran yoluyla Anadolu'ya ulaşır ve en yaygın kullanımı Osmanlı sanatında olur.Çeşitli çiçeklerin dikine kesitinin , anatomik çizgilerinin stilize edilmesiyle ortaya çıkan bir motiftir.bkz. İnci A. Birol-Çiçek Derman.2011. *Türk Tezyini Sanatlarında Motifler.Motifs in Turkish Decorative Arts*, İstanbul, 65.

¹⁰ Rumi ve palmet motifleri için bkz., Gündoğdu, Hamza. 1993. "İkonografik Açısından Türk Sanatında Rumi ve Palmetler", *Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar. Güner İnal'a Armağan*, 197-211.

¹¹ Geometrik süsleme biçimleri hakkında detaylı bilgi için bkz., Demiriz, Yıldız. 2004. *İslam Sanatında Geometrik Süsleme*, İstanbul.

Caminin minberi de geometrik süslemeler açısından çeşitli bölümlerinde zengin örneklerle bezenmiştir. Sonsuzluk prensibi ile verilen daire madalyonlu minber merdiven korkuluğu (Fig.13) ve bu desenin detayı olarak daire madalyonlu minber köşkü korkuluğu (Fig.14), sekizli yıldız geçmeli minber yan ayna üçgeni (Fig.15) ile minber hareketli bir görünüm kazanmıştır.

Yavuz Sultan Selim Camii minaresinin genel olarak yoğun bezemenin yer aldığı şerefe bölümünde, içiçe geçmiş daire motifleriyle kafes oyma korkuluğu oluşturulmuştur (Fig.16).

Yazı, İslam sanatında, her çeşit malzemenin üzerine ve çok farklı yerlere uygulanmakta olup, belge niteliği taşımasının yanı sıra, yazıldığı bölümlere estetik değer kazandıran, etkili bir süsleme unsurudur (Bayrakal 2008:223). 16. yüzyıl taş süslemelerinde sülus, nesih ve kufi yazılar görülmektedir. Yavuz Sultan Selim Camii kapısında Arapça altın yaldızlı süslemeli, kısa tarihçe kitabesi yer almaktadır. Kitabeye göre yapının tarihi (H.929.Muharrem) 20 Kasım 1522 olarak verilmektedir (Fig.17). “Yazı inşa kitabelerinin yanında, genellikle ayetlerle taşıdığı dini içerikle, yapıların en itibarlı yerlerinde kullanılmıştır. Kur’an’ın “Allah kelamı” olmasının, mimarlık süslemesinde yazıya verilen önemde büyük etkisi vardır” (Cimilli 1996:10). Bu yapıda da mihrap, Âli İmrân Suresi 37. ayetini veren, “Kulle-mâ dehale aleyhâ zekeriyye’l-mihrab” yazısıyla taçlanmıştır (Barışta 1997: 336). Yazının yaygın olarak bir diğer kullanım yeri minber olup, Erken Dönem Osmanlı minberlerinde görüldüğü gibi, Yavuz Selim Camii minberinde sülus karakterli (Bayrakal 2008:223) yazıyla, “Lâ İlâhe İllellâh Muhammedün Resûllullah” ifadesi yer alır.

16. Yüzyıl Klasik Dönem Osmanlı mimarlığında yaygın kullanımı ile yapı elemanı olmanın yanında süsleme özelliği gösteren mimarlıkla ilgili süsleme unsurları; mukarnas, geçmeli kemer taşları, dilimli kemerler, sütunlar, kum saati kaide ve başlıklı köşe sütunları olarak görülürler. Mukarnas¹², ortaya koyduğu hacimlilik ve ışık- gölge değerleri ile önemli bir süsleme elemanı olmuştur (Cimilli 1996: 11).Yavuz Sultan Selim Camii’nde mukarnasın kullanım yerleri; mihrap kavsarası, hünkar mahfili sütun başlıkları, alt kat müezzin mahfili, minber kapısı, mekana giriş kapı kavsarası, avlu kapı kavsarası (Fig.18), kapı yan söveleri, son cemaat yeri mihrabiyeleri, son cemaat yeri ve avlu revağı sütun başlıkları (Fig.19), minare şerefe konsolları (Fig.20) olarak görülmektedir.

İki renkli geçmeli kemer taşları, atlamalı olarak dişli ve yuvalı geçmelerle kemeri oluşturmaktadırlar. Yavuz Sultan Selim Camii kapı yay kemeri(Fig.21), revak kemerleri (Fig.22) ve avlu kapısı yay kemeri (Fig.23) bu uygulamayı bize vermektedir. Mimari yapı içinde yer alan dilimli kemerler de alt kat müezzin mahfili (Fig.24) ve kapısı (Fig.25), minber köşk altı ve papuçluk bölümlerinde, süsleyici özellikleri ile buldukları yeri değerlendirmişlerdir.

¹² Mukarnas için bkz., Ödekan, Ayla. 1988. “Mukarnas Bezeme”, *Mimarbaşı Koca Sinan ,Yaşadığı Çağ ve Eserleri, İstanbul, 475-478.*

Yavuz Sultan Selim Camii'nde sütun kullanımına baktığımızda, hünkar mahfili altında yer alan sarı ve gri damarlı beyaz mermer ve serpantin (Sayar-Erguvanlı 1962:140-141) olarak yer aldıkları (Fig.26), devşirme olarak kullanıldıkları dikkat çeker (Erdoğan 1996:154). Ayrıca girişte yer alan kırmızı porfir döşeme levhası da, 16. yüzyılda da devşirme malzemenin yoğun kullanımına işaret eder (Erdoğan 1996:33).

Yavuz Sultan Selim Camii mihrabında kum saati kaide ve başlığı (Fig.27) köşe sütunlarını değerlendirirken, cami kapısında da aynı şekilde kum saati sütunları kaide (Fig.28) ve başlığı bütünü değerlendiren unsurlar olmuşlardır.

Osmanlı mimarlığında kabaralar genellikle, Yavuz Selim Camii revaklarında olduğu gibi, iki kemer arasında kalan üçgen biçimli yüzeyde (Fig.29) ve bazen de mihrap bölümünde kemer açıklıklarının iki yanında yer alarak (Fig.30) süsleme işlevlerini yerine getirmişlerdir.

Sonuç olarak; Yavuz Sultan Selim Camii, Erken Dönem Osmanlı sanatını takiben, 16. yüzyıl Klasik Dönem Osmanlı sanatına geçiş dönemini simgeleyen II. Bayezid Camii ile ortaya konan taş işlemeciliğini sürdürmüş ve artık 16. yüzyılda görülecek olan karakteristik özellikleri belirli bir olgunluğa ulaştırmıştır. Taş süslemelerde sadelik ve aşırılıktan uzak olması, bitkisel ve geometrik süslemeler ve yazıların yanı sıra mimarlıkla ilgili süsleme unsurları dönemin temel özellikleri olarak karşımıza çıkmaktadır. 16. Yüzyılın süsleme özellikleri yanı sıra teknik özellikleri de yer almış, Türk sanatının süreklilik geleneğine bağlı kalınarak dönemin zevk ve tercihleri eser üzerinde yaşatılmıştır.

KAYNAKLAR

- Akar, Azade ve Cahide Keskiner. 1978. *Türk Süsleme Sanatlarında Desen ve Motif*, İstanbul.
- Aslanapa, Oktay. 1986. *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul.
- Aslanapa, Oktay. 1988. *Mimar Sinan'ın Hayatı ve Eserleri*, Ankara.
- Bacque-Grammont, Jean Louis. 1994. "Osmanlı Döneminde Mermer Kullanımı Hakkında Bazı Düşünceler", *X. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, V:1927-1930
- Barışta, H. Örcün. 1997. "XVI.Yüzyıl Taş İşçiliği Süsleme Temalarına İstanbul'dan Bazı Örnekler", *Vakıflar Dergisi*, XXVI: 335-345.
- Bakırer, Ömür. 1993. "Anadolu Selçuklu , Beylikler ve Osmanlı Mimarisinde Taş ve Tuğla İşçiliği", *Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı*, Ankara, 255-280.
- Bayrakal, Sedat. 2008. *Erken Dönem Osmanlı Minberleri*, İstanbul.
- Biol, İnci A. 2009. *Klasik Devir Türk Tezyîni Sanatlarında Desen Tasarımı Çizim Tekniği ve Çeşitleri*, İstanbul.
- Biol, İnci A. ve Çiçek Derman. 2011. *Türk Tezyîni Sanatlarında Motifler. Motifs in Turkish Decorative Arts*, İstanbul.
- Cantay, Tanju. 1988. "Fetih'ten Sonra, Mimar Sinan'a Kadar Osmanlı Sanatı", *Mimarbaşı Koca Sinan, Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, İstanbul, 69-80.
- Cıda, İsa. 2005. *İstanbul Bayezid Camii Taş Süslemeleri*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Sanatı Anabilim Dalı, yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, İstanbul.
- Cimilli, H. Canan. 1996. *Türk Süsleme Sanatında 17.Yüzyıl Taş Süslemesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü , Yayınlanmamış Sanat Tarihi Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Çakmakoglu, Alev, 1983, "İstanbul Türk Mimarisinde Renkli Taş Süslemeler", *Türkiyemiz*, 40: 1-12.
- Demiriz, Yıldız. 1979. *Osmanlı Mimarisi'nde Süsleme I Erken Devir (1300-1453)*, İstanbul.
- Demiriz, Yıldız. 1988a. "Sinan'ın Mimarisinde Bezeme", *Mimarbaşı Koca Sinan, Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, İstanbul, 465-475.
- Demiriz, Yıldız. 1988b. "16.Yüzyıl Türk Süsleme Sanatında Natüralist Akımın Gelişmesi", *Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı*, İstanbul, 103-121.
- Demiriz, Yıldız. 2004. *İslam Sanatında Geometrik Süsleme*, İstanbul.
- Erdoğan, Esra Güzel. 1996. *İstanbul'daki Osmanlı Yapılarında Kullanılan Devşirme Malzemenin Değerlendirilmesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Sanat Tarihi Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Eriç, Murat. 1988. "Sinan'ın 16.Yüzyıl Türk Mimarisi Malzeme Anlayışına Getirdiği Yenilikler", *Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı*, İstanbul, 113-117.
- Ertugrul, Özkan, 1988, "Acem Ali", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, , İstanbul, 1: 322.

- Gündoğdu, Hamza. 1993. "İkonografik Açıdan Türk Sanatında Rumi ve Palmetler", *Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar. Güner İnal'a Armağan*, Ankara, 197-211.
- Keskiner, Cahide.2007. *Turkish Motifs*, İstanbul.
- Kuban, Doğan. 1994. " Sultan Selim Külliyesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 7: 62-63.
- Kuran, Aptullah. 1988. "Mimar Sinan'ın Camileri", *Mimarbaşı Koca Sinan, Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, İstanbul, 175-204.
- Mesara, Gülbün ve Aykut Kazancıgil. 2010. *Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver Türk Süsleme Sanatları*, II, İstanbul.
- Ödekan, Ayla. 1988a. "Sinan'da Kütle Biçimlenişi ve Cephe Düzenlenmesi", *Mimarbaşı Koca Sinan, Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, İstanbul, 521-529.
- Ödekan, Ayla. 1988b. "Mukarnas Bezeme", *Mimarbaşı Koca Sinan, Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, İstanbul, 475-478.
- Özbek, Yıldırım. 2002. *Osmanlı Beyliği Mimarisinde Taş Süsleme (1300-1453)*, Ankara.
- Özbek, Yıldırım. 2009. "Anadolu Türk Mimarisinde Taş Süsleme", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 7 (14): 141-169.
- Sayar, Malk ve Kemal Erguvanlı. 1962. *Türkiye Mermerleri ve İnşaat Taşları*, İstanbul.
- Tanyeli, Uğur ve Gülsün Tanyeli. 1989. "Osmanlı Mimarlığında Devşirme Malzeme Kullanımı (16.-18. Yüzyıl)", *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2 (4): 23-31
- Türkiye Mermer Envanteri*.1966. Ankara: Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Yayınlarından, 134.
- Yenişehirlioğlu, Filiz.1982. "XVI. yüzyıl Osmanlı Dönemi Yapılarında Görülen Mimari Süsleme Programlarında Mimar Sinan'ın Katkısı Var mıdır", *Mimarlık*, 5-6: 29-35.
- Yılmaz, Tarcan. 1988. "16.Yüzyıl Maden Sanatı", *Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı*, İstanbul, 361-367.
- Züber, Hüsnü. 1971. *Türk Süsleme Sanatı*, Ankara.

Fig. 1 Alt kat müezzin mahfili kemer köşe süslemesi.

Fig. 2 Mihrap tepeliği.

Fig. 3 Mihrap nişi kemer köşe süsleme.

Fig. 4 Minber kapı tepeliği.

Fig. 5 Minber yan aynalık bordürü.

Fig. 6 Minber kapı desteği.

Fig. 7 Kapı köşe sütuncesi

Fig. 8 Avlu kapısı tepeliği.

Fig. 9 Mihrap kitabe yanı gülçe süsleme.

Fig. 10 Hünkar mahfili korkuluğu.

Fig. 11 Alt kat müezzin mahfil korkuluğu.

Fig. 12. Üst kat müezzin mahfil korkuluğu.

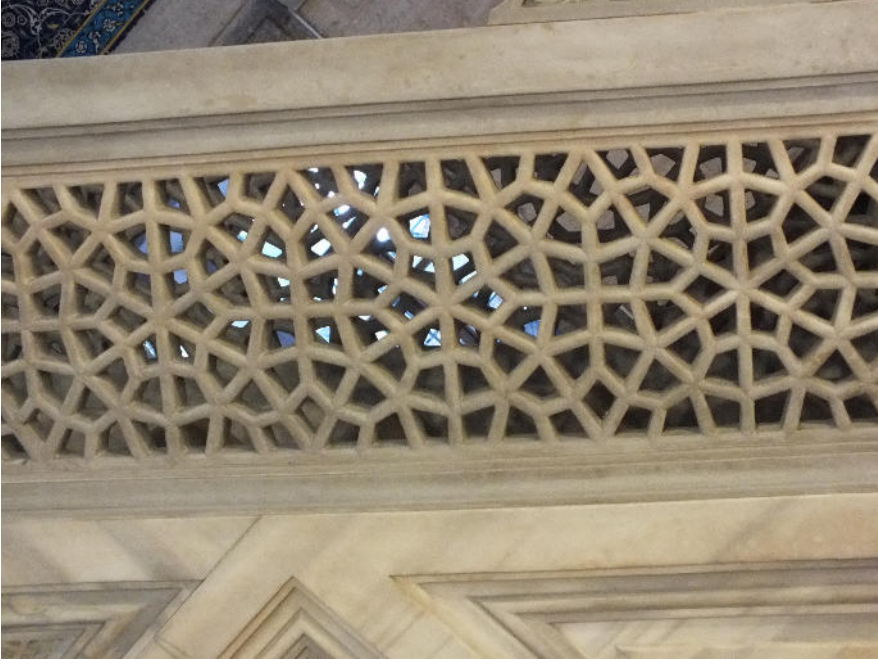

Fig. 13 Minber merdiven korkuluğu.

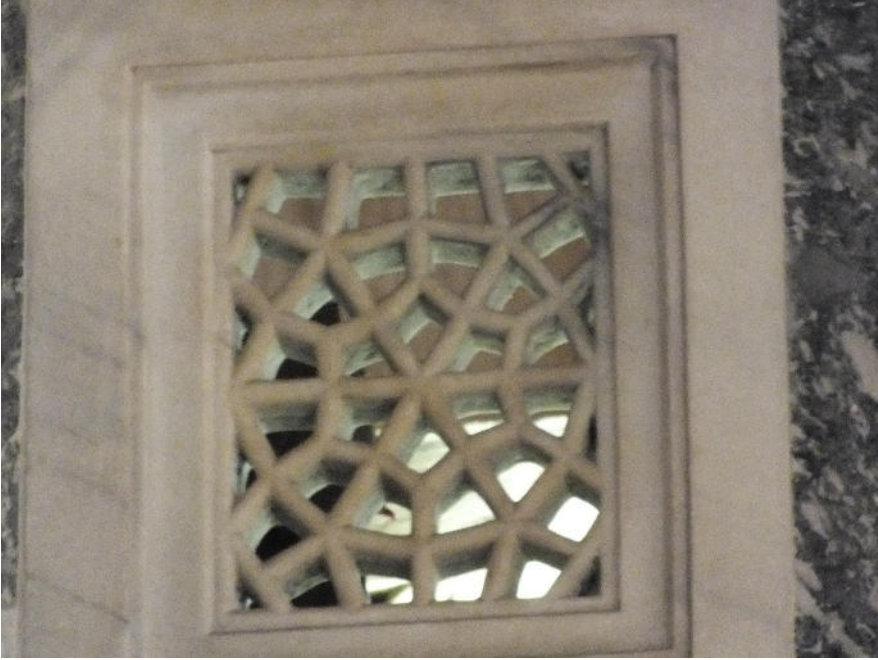

Fig. 14 Minber köşkü korkuluğu.

Fig. 15 Minber yan aynalık üçgeni.

Fig. 16 Minare şerefe korkuluğu.

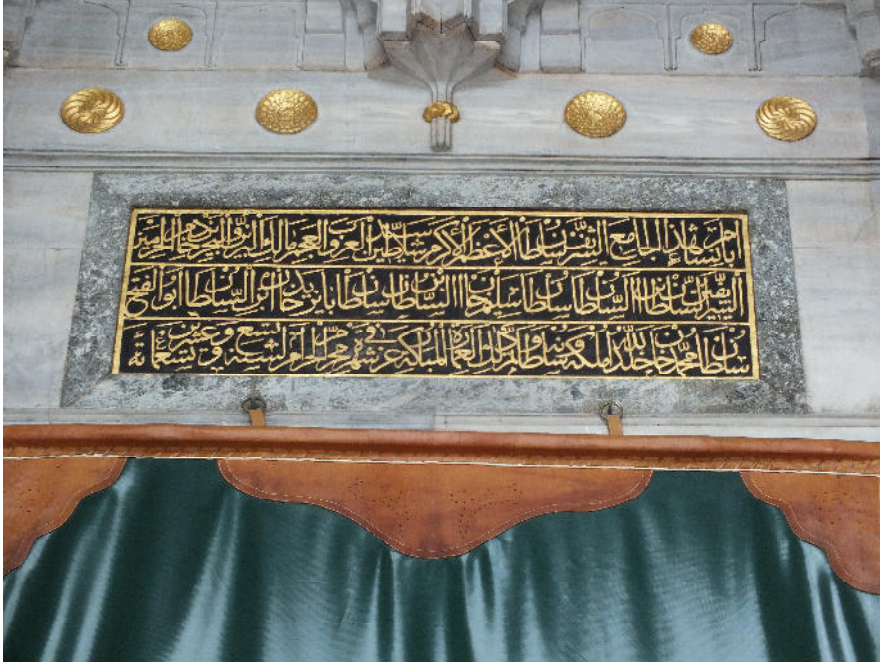

Fig. 17 Kapı kitabesi.

Fig. 18 Avlu kapı kavsarası, detay.

Fig. 19 Son cemaat yeri sütun başlığı.

Fig. 20 Minare şerefe konsolu.

Fig. 21 İç mekandan kapı kimeri.

Fig. 22 Avlu revağı kimer aıklığı.

Fig.23 Avlu kapısı kemeri.

Fig. 24 Alt kat müezzin mahfili kemeri.

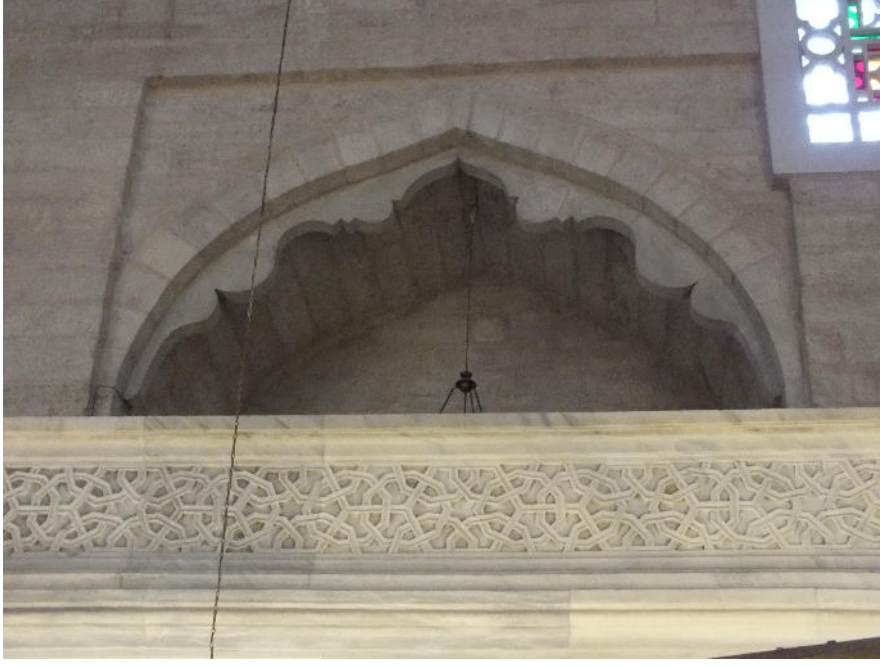

Fig. 25 Üst kat müezzin mahfili kapısı.

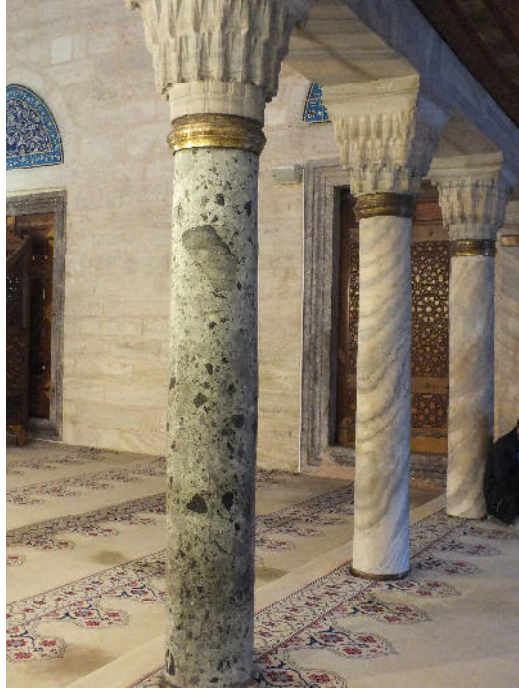

Fig. 26 Hünkar mahfili altı sütunları.

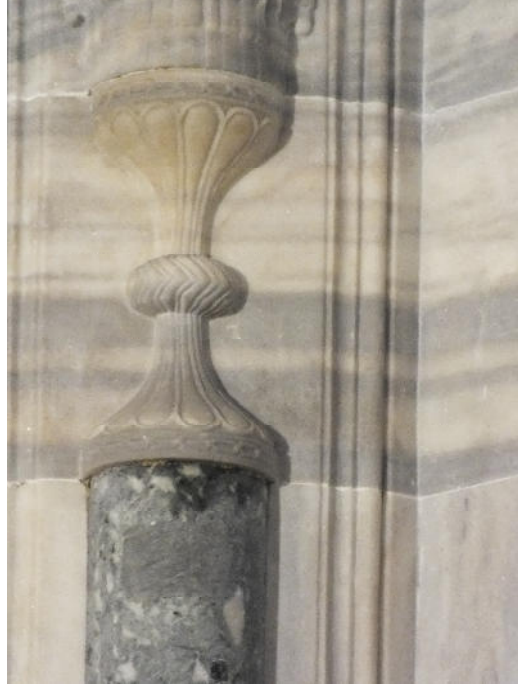

Fig.27 Mihrap sütünce başlığı.

Fig. 28 Kapı sütünce kaidesi.

Fig. 29 Avlu revağı kabara süsleme.

Fig. 30 Mihrap, kabara süsleme.

